

A FELEKEZETI OKTATÁSÜGY TÁRSADALMI MEGÍTÉLÉSE

A FELEKEZETI OKTATÁSÜGY MEGÍTÉLÉSE részben ösztönös és érzelmi, részben racionális és tapasztalati, részben politikai és propagandisztikus motívumokra támaszkodik. A kérdés múltjához tartozik, hogy a profán tudományokat is integráló és az önálló és szabad individuum fejlesztését szolgáló (*Dumont 1998*) kultúraápolás és oktatás a keresztény civilizáció sajátossága. A tudás minden területére kiterjedő közoktatás intézményesítése pedig különösképpen a keresztény egyházi gyakorlatból fakadt. Ugyancsak a kereszténység tette lehetővé a szent és a profán valóság megkülönböztetését és ennek nyomán a tudományok és az oktatott anyag tárgyszerű, és – legalább a természettudományok esetében – értéksemleges és világnézetmentes kezelését (*Cox 1965*).

A kérdés múltjához tartozik továbbá, hogy az iskolarendszer Európa szerte egyházi gondozásban és finanszírozással jött létre s csak a 19–20. században került állami vagy civil közösségi kézbe. Az oktatásügy hazai történetének tehertétele, hogy az egyházi iskolák ellenzői a II. világháborút követően nagyjából azonosak voltak a megszülető kommunista diktatúra szószólóival. A felekezeti oktatásügy megszüntetésére Magyarországon a demokrácia és a pluralizmus, valamint a társadalmi önrendelkezési jog felszámolásának keretében került sor. Csak fűgefalevélként maradt meg, szigorúan korlátozott keretek között, nyolc katolikus, egy zsidó és néhány – majd ezek többségéről való „önkéntes” lemondás után egyetlen – protestáns középiskola.

A felekezeti oktatásügyről s általánosabban az államnak, az egyházaknak és a civil szervezeteknek a közoktatásban betöltendő szerepéről való nyilvános gondolkodás a rendszerváltozással kezdődhetett újra. Ebben a gondolkodásban megjelennek az államosított oktatásüggyel a pártállamban szerzett tapasztalatok, az egyházi iskolák korábbi és pártállami történetére való emlékezések, a nemzetközi összehasonlítások és mindenek előtt az aktuális igények.

A társadalom plurális jellegének megfelelően az állami iskolákban a demokratikus társadalom kiegyensúlyozott és értéksemleges oktatást kíván biztosítani. A pártállami oktatásügy ezzel szemben ideológiailag elkötelezett, a tanterv és a tananyag kifejezetten vallás- és egyházellenes volt. A pedagógusoktól az állam a „tudományos szocializmus” és alkalmasint az ateizmus szellemének érvényesítését várta.

Nem véletlen, hogy az akkori pedagógus társadalom – legalább egy része – munkája két fő akadályának a családot és az egyházat tartotta (Gábor 1986). A vallásos tanulókat az iskolában büntették, megszegényítették és ezt a hivatalos pedagógiai gyakorlat legitim és helyes módszernek tekintette (Gábor 1986). A főiskolai-egyetemi felvételnél az egyházi iskolákból jövőket a nem egyházi iskolában érettségizetteknel magasabb pontszámmal vették fel, azaz diszkriminálták.¹ Megfordítva a kettős nevelésből adódó problémákért a társadalom részben (a kettős nevelésről véleményt formálók 76,0 százaléka) az akkori rendszert és ideológiáját, részben (46,3 százaléka) pedig, érthető módon, az iskola vallásellenességét és magukat a pedagógusokat is hibáztatta.² A mai demokratikus társadalomnak a jelenlegi oktatásüggyel és ezen belül a felekezeti iskolával kapcsolatos vélekedéseiben benne vannak a szocialista rendszer iskolamonopóliumával és az akkori iskolai indoktrinációval kapcsolatos negatív tapasztalatok.

A hitvallásos iskolák iránti igény alapja a társadalom egy részének hívő meggyőződése és azon igénye, hogy gyermekeit a vallási látásmód és erkölcs szerint nevelje. A demokrácia logikája szerint erre nekik joguk van és az állam kötelessége, hogy alapvető emberi jogaik gyakorlásából rájuk hátrányok, például anyagi többletterhek, ne háruljanak. A felekezeti iskolát választók döntését az is erősíti, hogy nem remélik, hogy saját felfogásukat az állami iskola, számukra kielégítő mértékben közvetítené. Ez a bizalmatlanság nem független attól, hogy a pedagógusképzés és maga a pedagógus társadalom csak bizonyos fáziskéséssel távolodik el a pártállami hagyományoktól. Emellett idő közben az is nyilvánvalóvá vált, hogy az oktatás és a nevelés bizonyos kérdéseiről – példaként elég legyen a hitoktatást említeni – hívők és nem hívők különbözőképpen gondolkodnak. Egészében véve a megkülönböztetett felekezeti oktatás iránti igény (az alapítványi és más magán iskolákhoz hasonlóan) egyszerűen a társadalom sokféleségének az oktatásügyben való leképeződése, a demokrácia legtermészetesebb jelensége.

Amennyiben a felekezeti iskolák indokoltságát a pluralizmus és ezen belül konkrétan a vallásosság függvényének tartjuk, két adatot tarthatunk szem előtt. Egyrészt a mai magyar társadalom 12–15 százaléka³ mondja magát az egyház tanítása szerint vallásosnak és jár heti rendszerességgel istentiszteletre. Másrészt a társadalom összesen mintegy 32–33 százaléka jár alkalmilag templomba, igényli gyermekei vallásos nevelését, íratja be őket hittanra, viszi elsőáldozási, konfirmálási (stb.) oktatásra. A felekezeti oktatásügy eszerint a gyermekek 12–33 százalékára számíthat. Hogy ennél kevesebben járnak egyházi iskolába, azért egyebek között az iskolák kis létszáma, a földrajzi távolság, az állami oktatásból adódó előnyök – például az

1 Az 1972–1987 közötti adatoknak a *Középiskolák felvételi vizsgaeredményei a felsőoktatási intézményekben. Budapest, Művelődési Minisztérium* c. évenkénti hivatalos kiadványból készült összesítését v.ö: Tomka 1991: 35.

2 Forrás: A Gallup 1992. évi iskolakutatása. N = 1499

3 Az adatot számos kutatás dokumentálja. Más megközelítésben ez a szám az iskolás korú gyermekek szüleinek 10–14 százaléka. Ismét más megközelítésben (a nagycsaládosok gyakoribb vallásossága miatt) az iskolás korú gyermekek 14–18 százalékának szülei.

iskola jobb felszereltsége, az iskolatípusok változatossága, a képzési kínálat teljesebb volta, bizonyos szakirányok léte, az állami intézmények megszokott volta s régebbi hagyománya stb. – a felelősek.

A dolog megítéléséhez hozzájárul a felekezeti iskoláknak 1948 előtti igen magas aránya, amire sokan nosztalgiával emlékeznek; s talán még inkább hozzájárul az 1950–1989 között működő egyházi intézmények – a piarista iskolák, a debreceni református gimnázium, a Patrona Hungariae leánygimnázium, a pannonhalmi bencés gimnázium, és a többiek – országosan kiemelkedő színvonala, versenyeredményei és jó híre. Egy 1991. évi vizsgálat szerint azok közül, akik tudtak róluk, a pártállam idején működő egyházi iskolákat a legtöbben (61,7 százalék) a legjobb iskolák közé sorolták, sokan (34,1 százalék) a jó iskolák közé és csak elenyésző kevesen (4,2 százalék) a közepes vagy gyenge iskolák közé.⁴

Talán kevesebben vannak, akik nemzetközi összehasonlításokat tesznek. De aki tesz, az láthatja, hogy a felekezeti iskolák a nyugat-európai oktatási rendszernek is megszokott részét képezik, a szomszédos kelet-közép-európai országokban pedig, a rendszerváltás óta, mint a demokratizálódás jelei alakulnak sorra (*Ohlemacher 1991, Schreiner 2000*). A felekezeti iskolák iránti keresletben tehát több elem keveredik: a jelenleginél jobb iskolák utáni, a társadalmi sokféleség (vagy: másság) iránti és a vallási-világnézeti igény.

Kérdés, hogy a közvetlenül 1989 után végzett vizsgálatok eredményeit mennyire szabad mércének tekinteni. A hirtelen lelkesedés értéke bizonytalan. Említeni azonban érdemes, hogy 1991-ben a felnőtt népesség 79,4 százaléka vélte, hogy az egyházi iskolák újraindítása a magyar oktatásügynek előnyére válna és 76,5 százaléka ezt azzal is megtoldotta, hogy szerintük az állam feladata az új egyházi iskolák számára épületek biztosítása.⁵ Nagyjából ugyanebben az időben a társadalom fele (49,5 százalék) egyenesen az egyházak kötelességének tartotta iskolák fenntartását, működtetését.⁶ Nos, tudjuk, egyházi iskolák indultak, de csak lassacskán, ahogyan az egyházak épületeket visszakaptak s ezután az iskolák felszerelése és az oktatás megindítása rájuk maradt. Anyagi hátrányukat máig sem tudták ledolgozni (erre még vissza kell térnünk). S arányuk – összességében – meg sem közelíti az elkötelezetten vallásos családok vagy gyermekek arányát.⁷

Ugyancsak a kilencvenes évek elejéről származnak azok az adatok,⁸ amelyek szerint az emberek alig hetede (14,9 százalék) javasolt egyforma iskolákból álló oktatási rendszert, míg három negyede (73,9 százalék) minél többféle iskolára vágyott. A legtöbbszörnek elégük volt a központosított állami gyámkodásból. Ugyanebben a felmérésben jóformán mindenki (84,7 százalék) amellet foglalt állást, hogy az

⁴ Forrás: A Magyar Közvéleménykutató Intézet Szonda-2 vizsgálata. N = 1000.

⁵ Forrás: Szonda-2. i.m.

⁶ Forrás: Gallup iskolakutatás. i.m.

⁷ E kérdésről lásd bővebben a jelen kötetben Imre Anna tanulmányát. [*A szerk.*]

⁸ U.o.

egyházak működtethessenek iskolákat, míg ellenvéleményt csak egy törpe kisebbség (6,4 százalék) képviselt. (Összehasonlításképpen: az egyesületeknek ugyanekkor csak a társadalom kisebbségi fele [43,3 százalék] akarta megadni iskolák működtetésének a jogát.)

S hogy hány egyházi iskola legyen? A válaszhoz előre kell bocsátani, hogy a kilencvenes évek elejére⁹ a felnőtt népesség zöme már hallott az egyházi iskolákról (79,2 százalék). Ám a katolikus, református, evangélikus és zsidó oktatásügyről szóló hallomás a felekezeti iskolák mennyiségének erős felülbecsüléséhez vezetett. Az emberek az egyházi iskolák arányát átlagosan 13,6 százalékra becsülték (az akkori 1–2 százalék helyett). Ehhez az arányhoz kell viszonyítani a következő számot, hogy az emberek az egyházi iskolák mekkora arányát tekintették kívánatosnak. Ez az arány 18,1 százalék volt,¹⁰ lényegesen magasabb, mint a tényként feltételezett arány (és mint az egyházak legnagyobbjának elképzelései).

Nem csak az idézett kutatások időpontja teszi eredményeiket kérdésessé, hanem a kapott állásfoglalások elméleti, következménymentes jellege is. Könnyű az állam, vagy a társadalom bőrére bármit is igényelni. Más a perspektíva, ha az embereket saját gyermekeikről, azok iskolájáról kérdezzük. A kibontakozó tendencia azonban ebben az utóbbi esetben is hasonlít az előbbihez. Csak kevéssel többen mondták, hogy saját gyermeküket állami iskolába íratnák (42,7 százalék), mint ahányan egyházba (38,1 százalék), miközben jó néhányan (7,8 százalék) az iskolaválasztásról nem aszerint döntöttek volna, hogy az iskola állami-e vagy egyházi, vagy éppen séggel nem tudtak állást foglalni (11,0 százalék).¹¹

Még provokatívabb az a kérdés, hogy a szülők szerint mi történjék, ha gyermekük iskoláját visszaigényelné az egyház. A többség (47,7 százalék) a visszaadás mellett voksolt, egy majdnem akkora kisebbség (40,2 százalék) az állami kézben tartás mellett, míg sokan (12,1 százalék) nem tudtak vagy nem akartak ebben a dilemmában állást foglalni. A többgyermekes szülők szignifikánsan magasabb arányban pártolták az egyháznak visszaadást, mint a kevesebb, vagy az egy gyermekes szülők.¹² Ez nem változtatott azon a hatósági döntésen, hogy ahol egy iskola van, az nem adható vissza az egyháznak. Köztudott, hogy ez a téma konkrét összeütközésekhez vezetett Dabas-Sáriban (ahol egyébként van másik állami iskola) és másutt. Ismeretes a kirobbanó országos vita. Tanulságos, hogy az említett konfliktusokban a liberális pártok és sajtó teljes súlyukkal, országos politikusok „bedobásával” állást foglaltak a valaha felekezeti, majd állami iskola visszaegyháziasítása ellen, az egyházak viszont – a helyi lelkészeketől eltekintve – éppúgy, mint a politikailag konzervatívok jóformán teljesen némák maradtak (*Révay 1994; Tomka 1994*), vagy legfeljebb utólag sajnálkoztak (*Bartl – Nádai 1996; Stolmár 1994*). A kultúrharc elmaradt. A felekezeti oktatás szószólói belátták, hogy igényeiket csak akkor érvényesíthetik,

⁹ Forrás: Szonda-2. i.m.

¹⁰ Forrás: Gallup iskolakutatás. i.m.

¹¹ Forrás: Felekezetkutatás 1992–1993. N = 1459

¹² U.o.

ha a nem-felekezeti oktatást választók igényei már biztosítottak. Egyúttal azonban az is nyilvánvalóvá vált, hogy a média és hangadó politikai csoportok képesek jogszerű igények meghíúsítására, valamint hogy a helyi közösségi igények kiszolgáltatott és jóformán eleve vesztes helyzetben vannak a közvéleményformálás országos erőivel szemben. Ezen a helyzeten majd csak egy évtizeddel később látszik némi változás.

Az említett viták lezajlása után, 1995-ben készült az MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja illetve a Szonda-Ipsos vizsgálata az egyházak és intézményeik megítéléséről.¹³ A kutatás az oktatásüggyel is foglalkozott. Érdekes, hogy a népesség mekkora része véli, hogy bizonyos ösztársadalmi feladatok ellátását az állam, az egyházak, vagy egyéni-társadalmi kezdeményezések biztosítják. Még inkább tanulságos, hogy az emberek hányad része véli, hogy a jövőben ezeket a feladatokat az államnak, az egyházaknak, vagy egyéni-társadalmi kezdeményezéseknek kellene ellátniuk (1. táblázat).

1. táblázat: Az oktatásügyben való állami, egyházi és egyéni-társadalmi részvétel valóságáról és kívánatos jövőbeli helyzetéről való közvélemény (a válaszadók százalékában)*

	Jelenleg ki látja el?			Kinek a feladata a jövőben?		
	Állam	Egyházak	Egyéni-társadalmi kezdeményezések	Állam	Egyházak	Egyéni-társadalmi kezdeményezések
Óvoda	97,5	20,3	22,8	97,2	31,6	29,3
Alapfokú oktatás	98,5	41,2	19,0	98,2	44,4	25,8
Középfokú oktatás	98,6	50,5	22,3	98,2	47,9	26,2
Felsőfokú oktatás	98,7	33,8	19,3	98,6	41,4	25,2

* A többszöri említés lehetősége miatt az adatok összege meghaladja a 100 százalékot.

Látható, hogy a tényadatokkal kapcsolatosan a közvélemény messze túlbecsüli mind az egyházi, mind az egyéni-társadalmi (alapítványi, szervezeti) részvételt. A jövővel kapcsolatban 1995-ben a társadalom közel fele igényelt az oktatásügy minden szintjén egyházi és körülbelül egy negyede egyéni-társadalmi civil részvételt, miközben gyakorlatilag mindenki természetesnek tekintette az állami szerepvállalás folytatódását.

A jelen adatok megítélése nem függött attól, hogy a válaszadónak volt-e iskoláskorú gyermeke. A kívánatosként megjelölt jövőben a gyermektelenek kevésbé igényelték a felekezeti iskolákat, mint a gyermekesek s az utóbbiak között különösen a többgyermekesek tekintették az oktatást egyházi feladatnak (is). Még jelentősebb volt a különbség azok között, akiknek van, és akiknek nincs konkrét tapasztalatuk egyházi oktatási intézménnyel. A tapasztalattal rendelkezők a jelenlegi és a jövőben kívánt oktatásügyben is mintegy másfélszer akkora egyházi aránnyal számoltak, mint az ilyen tapasztalattal nem rendelkezők. Az egyházi oktatást közvetlenül nem

¹³ Az MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja illetve a Szonda-Ipsos 1995. évi vizsgálata az egyházak és intézményeik megítéléséről. N = 1000. A kutatás értékelése v.ö.: Horányi 1997, valamint ezen belül különösen Tamás 1997:19–52.

ismerők a jelenre feltételezett részarányt a jövőben nem, vagy csak kevéssel fokozták volna. A konkrét tapasztalattal rendelkezőknek a két harmada viszont a felekezeti oktatás kibővítését támogatta és az egyházi oktatási intézmények most feltételezett arányát a jövőben 10–20 százalékkal megemelte volna (*Tamás 1997*). 1995–1997 között a felekezeti oktatás bővítése mellett állást foglalkoztatás aránya – mind az általános, mind a közép, mind a felsőfokú oktatás intézményeire vonatkoztatva – néhány százalékkal megemelkedett.¹⁴ S noha újabb adatokkal nem rendelkezünk, semmi okunk sincs annak feltételezésére, hogy azóta az egyházi oktatásügy kibővítésére irányuló társadalmi elvárás csökkent volna.

Az egyházaknak visszajuttatott intézményekkel kapcsolatban, konkrét tapasztalatok alapján, vagy a nélkül, csak néhányan emlegetik az iskolai munka rosszabbodását. Természetes, hogy azok, akiknek személyes ismeretei nincsenek, nagyjából azt feltételezik, hogy a munka színvonalának terén nem történt nagyobb változás. Nem meglepő az sem, hogy a gyermekeiknek választott iskoláról a szülők többnyire viszonylag jó véleménnyel vannak. Az egyházi iskolával való kapcsolat egyfelől egy korábban létező hajlandóságot fejez ki, másrészt – az adatok szerint – többnyire erősíti a felekezeti oktatásról való jó véleményt. Figyelemre méltó azonban, hogy a tapasztalatokkal nem rendelkezők között is háromszor annyian vannak olyanok, akik az intézmény egyházi kézbe adását követően az iskolai munka javulásáról beszélnek, mint olyanok, akik a munka romlásáról beszélnek (2. tábla).

2. táblázat: A közvélemény megoszlása azzal kapcsolatban, hogy az egyházaknak visszajuttatott iskolákban a korábbihoz képest jobban, vagy rosszabbul megy-e a munka – a konkrét tapasztalatokkal rendelkezők és az ilyenre nem rendelkezők csoportjaiban (a válaszadók százalékaiban)*

Véleménye szerint az egyházaknak visszajuttatott általános ill. középiskolákban a korábbihoz képest ...	Van konkrét tapasztalata egyházi iskolákról	Nincs konkrét tapasztalata általános iskolákról	Van konkrét tapasztalata egyházi középiskolákról	Nincs konkrét tapasztalata középiskolákról
... jobban megy a munka	67,0	30,3	61,4	32,7
... nem változott a munka	22,7	58,9	29,5	58,0
... rosszabbul megy a munka	10,2	10,9	9,1	9,3

* Az MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja 1995. évi vizsgálatának adatai.

Az egyházi iskolák indításáról és megítéléséről legutóbb 1999-ben és 2002-ben készült felmérés.¹⁵ 1999-ben a válaszadók 80,9, 2002-ben 84,4 százaléka azzal értett egyet, hogy a gyereket abba az iskolába írathassa be a szülő, amelyiket a legjobbnak tartja, vagyis a szabad iskolaválasztás az ezredfordulóra kétségbevonhatatlan szülői joggá vált. Az 1999-es vizsgálat a különböző iskolafenntartók által működtetett intézmények összevetését is célozta a továbbtanulási esélyek és az anyagi feltételek

¹⁴ Az MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja illetve a Szonda-Ipsos 1997. évben megismételt vizsgálata az egyházak és intézményeik megítéléséről. N = 1000.

¹⁵ Az Országos Közoktatási Intézet – a *Jelentés a magyar közoktatásról* c. kiadványához – készült kérdőíves felmérés. N=1009, illetve 1000.

szempontjából. Az összes megkérdezett több, mint 40 százaléka szerint a továbbtanulás szempontjából az önkormányzati iskola a legmegfelelőbb, egyhatodik véleménye szerint pedig az alapítványi iskolák. 12,5 százalékuk válaszolta azt, hogy az egyházi iskolák a legjobbak. Ekkor még nem láttak napvilágot a felvételi statisztikák alapján számított kiemelkedő teljesítmények (*Neuwirth 2004*), s itt nem derül ki, hogy a válaszadók az iskolák oktatómunkájának személyesen tapasztalt vagy hallomásból ismert megítélése vagy továbbtanulási taktikák alapján jutnak a fenti következtetésre.

Az 1999-es felmérés rákérdezett az egyházi iskolák létesítésére is. Az összes megkérdezett egytizede egyetértett azzal, hogy egy olyan településen, ahol egyetlen iskola működik, az egyházi kézbe kerüljön. Több iskolával is rendelkező település egyik iskolájának egyházi tulajdonba adását a megkérdezettek több, mint 70 százaléka helyénvalónak tartotta, vagyis az oktatásügyi pluralizmus elvét a magyar társadalom döntő többsége elfogadja. Személyes érintettség esetén az arány egyharmad volt. Az, hogy a megkérdezettek már csak egyharmada ért egyet az egyházi működtetésbe kerüléssel, azt mutatja, hogy az elvi pluralizmus nagylelkű elfogadása ilyen helyzetben csökken, de ez más témák társadalmi távolság csökkentésével való vizsgálatokor is hasonló eredményt hoz. A személyes érintettség esetén is igen-nel válaszolók aránya viszont magasabb a határozott és erőteljes vallásgyakorlattal rendelkezők arányánál, vagyis a nem rendszeres vallásgyakorlók is érdeklődnek az egyházi iskolák iránt.

Mindkét vizsgálat kitért az iskolai vallásos nevelés fontosságára, amelyet a válaszadók a húsz tevékenység¹⁶ közül 1999-ben az utolsó helyre, 2002-ben hátulról a tizenhetedik helyre soroltak. A válaszok alapján az iskolai vallásos nevelést a társadalom mintegy egyötöde nagyon fontosnak tartotta, s emellett a „tisztességre, erkölcsre nevelést” az iskolák második legfontosabb feladatának tekintették, hátrébb sorolva az oktatási funkció számos eminens dimenzióját. Előkelő helyre került a rangsorban a rendre, fegyelemre, szeretetteljességre és a közösségi érzésre való nevelés is. A vallásosság e konzekvenciális dimenzióira tehát jelentős igény van (3. tábla).

3. táblázat: A vallásos nevelés fontossága az iskolai tevékenységek között (a válaszadók százalékában)

	1999	2002
Nagyon fontos	23,8	18,2
Kicsit fontos	42,9	33,6
Egyáltalán nem fontos	34,0	45,2

Az 1999-es vizsgálat az iskolák anyagi helyzetére és finanszírozására is kitért. Az egyházi iskolákat anyagi szempontból az alapítványiaknál valamivel rosszabb, s az

¹⁶ A választható feladatok: gondolkodás, értelem fejlesztése, tisztességre, erkölcsre nevelés, egyéni képességek fejlesztése, felkészítés továbbtanulásra, anyanyelv megfelelő elsajátítása, idegen nyelvek tanítása, rendre, fegyelemre nevelés, egy jó szakma elsajátíttatása, tudományos ismeretek átadása, szeretetteljes bánásmód, másokkal való együttműködésre nevelés, magyar hagyományok megismerése, vallásos nevelés, szexuális nevelés, játék, szórakozás biztosítása.

önkormányzatnál jobb helyzetűnek tartották a válaszadók, mégis összességében az egyházi iskoláztatást vélték a család számára legolcsóbbnak. Az oktatás anyagi feltételeinek biztosítását a megkérdezettek döntően az állam, és nem a fenntartók vagy a szülők feladatának tartották, s az állam anyagi teherviselésének jelentős növelését tartották volna helyesnek annak érdekében, hogy a másik két szereplő, a fenntartók és a szülők terhelését határozottan csökkenteni lehessen (*Pusztai 2005*). A finanszírozás kérdése az, ami a közvéleményt leginkább foglalkoztatja napjainkban is.

A magyar jogszemlélet értékes terméke az intézmények finanszírozásának az ellátottak létszámához mért megoldása, ami a fenntartó jellegétől függetlenül egyenlő elbánást ígér. Ez az elv sérült, amikor az állam az oktatás finanszírozásának egy részét az önkormányzatokra hárította, az egyházakat viszont kizárta az önkormányzatok által támogatható szervezetek köréből. Ezek a rendelkezések a felekezeti intézményeket elviselhetetlen versenyhátrányba hozták. A legkevésbé rossz megoldásnak az látszott, hogy az önkormányzatok által átlagosan gyermekenként iskola-támogatásra kifizetett összegnek az egyház javára történő pótlását az államtól kell kérni. Ezt tartalmazza az első pillanattól nagy sajtóvisszhanggal kezelt „Vatikáni szerződés”, amely mindkét irányba tartalmaz teherkéteket. Alig néhány hónappal annak megkötése után minden esetre a felnőtt népesség fele (50,5 százalék) emlékezett arra, hogy hallott róla.¹⁷ A Vatikáni szerződéssel kapcsolatos első gondot, hogy a szerződés csak a katolikus intézményekre vonatkozik, könnyű volt megoldani – annak a protestáns intézményekre való kiterjesztésével. Ugyanílyen kiterjesztést az alapítványi és egyéb magániskolák nem tudtak elérni. Igaz ugyan, hogy „A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról” szóló 1990/4. törvény részben éppen arra épül, hogy az egyházak többet nyújtanak, mint egyéb szervezetek. A szóban forgó törvény szerint „A magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek a társadalom kiemelkedő fontosságú, értékhordozó és közösségteremtő tényezői. A hitélet körébe tartozó munkálkodásuk mellett kulturális, nevelési-oktatási, szociális-egészségügyi tevékenységükkel és a nemzeti tudat ápolásával is jelentős szerepet töltenek be az ország életében” (*MKM 1994*). Ezt a felfogást azonban idő közben egyesek megkérdőjelezték. Az alapítványi és magániskolák pedig, az egyháziakkal összehasonlítva hátrányos megkülönböztetést éreznek. Más kifogás is felmerült. Nem minden önkormányzat képes iskoláját támogatni. Előfordulhat tehát, hogy egy szegény önkormányzat iskolája csak az állami normatívát kapja, míg az alkalmasint ugyanott működő felekezeti iskola ugyanahhoz a normatívához kiegészítést is kap. Tehát egy-egy konkrét településen az egyházi intézmény lehet jobb helyzetben, mint a nem egyházi. A két intézménytípus egészét tekintve azonban fordított a helyzet.

A Vatikáni szerződést a társadalom pozitívan értékelt. Az emberek nagy többsége (83,3 százalék) úgy látta, hogy a szerződés mindenek előtt a katolikus iskoláknak

¹⁷ Az MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja 1997. évi vizsgálatának adatai.

jelent biztonságot. Emellett sokan (60,0 százalék) mondták, hogy az jó általában a felekezeti iskolaügynek, sőt a társadalom nem hívő részének is (45,8 százalék).¹⁸ Így természetesnek tekinthető, hogy a szerződést az egyházak is elfogadták annak ellenére, hogy az számukra – egy kisebb, de létező – hátrányt véglegesít. A szerződés értelmében az állam által adott pótlást a mindenkori folyó gazdasági év előtti 2. év önkormányzati iskolatámogatásainak átlaga alapján számolják. A felekezeti iskolaügy tanulóként annyit kap, mint amit az állami két évvel korábban kapott. Az évi 5–6 százalékos infláció (ami két év alatt 10–12 százalék) az egyházi iskolák nem elhanyagolható vesztesége.

A finanszírozás körül kirobbanó vita nem kevés tanulsággal járt. Egyrészt, a finanszírozás (a normatív finanszírozáson felüli rész) különbözősége társadalmi-politikai és érdekütközések forrása lehet. Másrészt, a felekezeti iskolákban tanuló, szociális támogatásra szoruló és ahhoz az iskolán keresztül hozzá is jutó gyermekeknek az állami iskoláknál nagyobb aránya azt a benyomást keltheti, mintha a felekezeti iskolarendszer kapna nagyobb támogatást. Harmadrészt, úgy tűnik, hogy a társadalom és a politika különböző szereplői nem azonosan vélekednek a felekezeti iskolák, az egyházi oktatásügy s általában az iskolafenntartó iskolák legitim nyilvános politikai megnyilvánulási formáiról. Negyedszer, s témánk szempontjából alighanem ez a legfontosabb, az egyházi iskolák és a velük kapcsolatos közvélemény terén megjelent, vagy a korábbinál sokkal nagyobb súlyt kapott egy új szereplő.

Dabas-Sári esetében egy szervezetlen egyházközség és annak papja került szembe olyan politikai csoportokkal és sajtóval, amelyek a legkevésbé sem voltak barátságosak az egyházi iskola gondolatával szemben, másrészt helyben is erős passzivitás fogadta a kezdeményezést. A civil társadalom vallási csírái akkor még csak megszületőben és egymástól elszigeteltek voltak. A helyi csoportérdek fel sem vehette a versenyt a Budapestről jövő ellenvéleménnyel. Idő közben megváltozott a helyzet. A felekezeti iskolák mellett megjelentek az iskolákat támogató baráti körök és öregdiák szervezetek. Sőt ezek kapcsolatba kerültek egymással és az egyházak különféle belső hálózataival. Miközben a felekezeti oktatásügy terebélyesedett és nagy erőfeszítéssel igyekezett anyagi, felszereltségi és egyéb hátrányait leküzdeni, gyarapodott az érte felelősséget vállaló társadalmi testület. 2005-ben egy ilyen baráti kör képes volt országos demonstrációra hívni, az iskolaigazgatókat is és az egyházi vezetést is lépéskényszerbe hozva. A civil kezdeményezés őket is részvételre kötelezte, tehát a szektor mögött álló társadalmi csoportok szervezetten léptek föl.

Összefoglalható mindezek után röviden, hogy miképpen ítéli meg a közvélemény a felekezeti oktatásügyet? Ha a közvélemény szóval a társadalom többségi véleményét jelöljük, a válasz egyértelmű. Az emberek nagyobbbrészt igénylik az egyházi iskolákat, mégpedig a jelenleginél nagyobb számban és természetesnek tartják azt is, hogy az államnak ezeket támogatnia kell. Az 1989 óta eltelt másfél évtizedben ez a többségi vélemény némileg erősödött. Ha a közvélemény mögött médianyilvá-

¹⁸ Az MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja 1997. évi vizsgálatának adatai.

nosságra, vagy politikai hangadók által gerjesztett hangulatokra gondolunk, nehezebb választ adni. A felekezeti oktatásügynek és az azonos finanszírozás gyakorlatának vannak komoly erejű ellenzői. A felekezeti oktatásügy éppoly politikai harci téma, mint maga a pluralizmus. Pedig demokráciáról csak akkor beszélhetünk, ha a másként gondolkodók a többséggel és a politikai hangadókkal egyenlő jogokat kapnak meggyőződésük képviselőjére és továbbadására, – akár az iskolában is. S persze csak akkor, ha a másként gondolkodásnak biztosított jogok a vallásosságnak és a felekezeti iskoláknak is járnak.

TOMKA MIKLÓS

IRODALOM

- BARTL JÓZSEF & NÁDAI LÁSZLÓ (ed) (1996) *Megfeszítette, de meg nem törve*. A Dabas-Sári katolikus iskola kálváriája. Sári, Szent János Alapítvány.
- COX, HARVEY (1965) *The Secular City*. New York, Macmillan.
- DUMONT, LOUIS (1998) *Tanulmányok az individualizmusról*. Pécs, Tanulmány Kiadó.
- GÁBOR LÁSZLÓ (1986) Helyzetkép a világnézet-nevelésről. Általános iskolai tanárok véleményei. *Világosság*, No. 6. 364–370.
- HORÁNYI ÖZSÉB (ed) (1997) *Az egyház mozgástereiről a mai Magyarországon*. Budapest, Vigilia.
- Magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek (1994) Budapest: Művelődési és Közoktatási Minisztérium.
- NEUWIRTH GÁBOR (2004) *A középiskolai munka néhány mutatója 2003*. Budapest, Országos Közoktatási Intézet.
- OHLEMACHER, JÖRG (1991) *Religion und Bildung in Europa*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
- PUSZTAI GABRIELLA (2005) *Adalékok a felekezeti oktatás társadalmi megítélésének alakulásához*. Debrecen: Neveléstudományi Tanszéki Könyvtár. (Kézirat.)
- RÉVAY EDIT (1994) Dabas-Sári a sajtó tükrében. *Vigilia*, No. 7. 494–504.
- SCHREINER, PETER (ed) (2000) *Religious Education in Europa*. Münster, Comenius Institut – Intereuropean Commission on Church and School.
- STOLMÁRG. ILONA (1994) *A Dabas-Sári „iskola-példa”*. Sári, Szent János Alapítvány.
- TAMÁS PÁL (1997) Egyházi mozgásterek a társadalomban. In: HORÁNYI ÖZSÉB (ed) *Az egyház mozgástereiről a mai Magyarországon*. Budapest, Vigilia. 19–52.
- TOMKA MIKLÓS (1994) A katolikus egyház a pluralista társadalomban. (Dabas-Sári tanulságai). *Vigilia*, No. 7. 482–493.
- TOMKA MIKLÓS (1991) *Magyar katolicizmus 1991*. Budapest, Országos Lelkipásztori Intézet.